

KS. PIOTR SIERZCHAŁA
Włocławek, Muzeum Diecezjalne

MUZEUM DIECEZJALNE WE WŁOCŁAWKU Historia i terażniejszość

Muzea gromadzące zabytki przeszłości w polskich diecezjach zaczęto organizować w II poł. XIX w. Powstawały mimo represji zaborców, których zadaniem było niszczenie dorobku polskiej kultury. Powoływane do życia placówki muzealne były okazją do ratowania od zagłady pamiątek historycznych, a tym samym przekazania ich nowym pokoleniom. Gromadzone obiekty, o różnej wartości historycznej i zabytkowej, były nie tylko świadectwem życia religijnego, ale stanowiły przypomnienie o kulturze sięgającej tysiącletniej historii. Na tym miejscu należy wspomnieć zaangażowanie Izabeli z Flemingów Czartoryskiej, która założyła muzeum w Puławach¹. Podobną inicjatywą zasłużyli się Zamoyscy organizując Galerię Muzealną w Warszawie.

Na rolę, jaką mogą w tych czasach odgrywać muzea diecezjalne, zwracali uwagę również kapłani. To w wielu przypadkach z ich inicjatywy ratowanie zabytków przeszłości, wydobywanie ich z ukrycia i ocalania od zagłady stało się inspiracją do tworzenia i organizowania muzeów o charakterze głównie sakralnym².

Zbiory muzealne we Włocławskim Seminarium Duchownym zaczęły zbierać księża Zenon i Stanisław Chodyńscy ok. 1870 r. Z ich prywatnych eksponatów, gromadzonych przede wszystkim do celów naukowych (np. do wykładów z historii Kościoła), powstał początkowo muzeum seminaryjnym.

Tworzone ono było w oparciu o dziewiętnastowieczne rozumienie zabytku, polegające na gromadzeniu przedmiotów, które miały kierować uwagę odbiorców ku przeszłości. Zdawano jednak sobie sprawę, że w przypadku zabytków kultury religijnej nie jest to przeszłość przebrzmiała. Widziano w nich dokumenty wiary, które „wspólnoty chrześcijańskie, żyjące w dawnych czasach, chciały pozostawić następnym pokoleniom”³. Praktyka gromadzenia „dokumentów wiary” przez księży odpowiedzialnych za formację duchową przyszłych duszpasterzy w seminariach duchownych świadczy o rozumieniu powagi świadectw minionych pokoleń chrześcijan.

¹ Z. ŻYGULSKI, *Dzieje zbiorów puławskich, Świątynia Sybilli i Dom Gotycki* (Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie 7), Kraków 1962, s. 5–265.

² B. SKRZYDLEWSKA, *Muzea kościelne, ich zadania we współczesnej kulturze*, Lublin 2005 (mps).

³ H. PYKA, *Dzieje muzeów diecezjalnych w Polsce*, WDK 73 (2005), nr 9, s. 435.

Z tymi świadectwami należało zapoznać szczególnie tych, którym powierzy się depozyt wiary⁴.

Mieczysław Treter w rozważaniach nad muzealnictwem tychże czasów napisał: „Muzea takie przyczynić się mogą w wysokim stopniu do wykształcenia kleru w dziedzinie sztuki kościelnej, są też instytucjami, w których studia swe z korzyścią prowadzić może i historyk sztuki i artysta swym studium”⁵

Pierwsze muzea kościelne powstawały na bazie kolekcji gromadzonych w budynkach seminaryjnych. Służyły objaśnianiu tradycji wiary Kościoła katolickiego, a księży dzięki swemu zaangażowaniu, w tym także księży Chodyńscy, dali początek muzeum zwanego później diecezjalnym. Dzieje omawianego muzeum we Włocławku można podzielić na okres przedwojenny i powojenny.

1. Do II wojny światowej

Okres przedwojenny Muzeum Diecezjalnego to przede wszystkim przygotowanie odpowiedniego pomieszczenia, gromadzenie zbiorów (spora część z nich to dary składane przez kapłanów diecezji włocławskiej). To czas opracowania zbiorów, udokumentowania i określenia formy ich ekspozycji.

Z opublikowanych przed stu laty opisów dowiadujemy się, że w tym niewielkim muzeum

ekspozaty były rozmieszczone w szafach dębowych, odpowiednio urządzonych, rozstawionych w dwóch pokojach na strychu w pawilonie frontowym gmachu Seminarium. W skład zbiorów wchodziły: numizmaty i medale, pieczęcie i autografy znakomitych osób, szczątki starych ornatów i haftów kościelnych, kilka obrazów rzeźbionych i tryptyków ołtarzowych, zbiór sztychów i obrazów, olejny portret ks. Skargi, fotografie widoków i osób, tudzież wiele innych przedmiotów i okazów. Prowadzony był inwentarz zbiorów, który wskazywał czyjśm staraniem i ofiarą rzecz każda tu się dostała⁶.

1.1. Opracowanie zbiorów

Na początku XX w., po 30 latach rozwoju, zbiór muzealny w seminarium włocławskim przedstawiał się już dość okazale. Były w nim przede wszystkim liczne ekspozaty numizmatyczne i medale, gromadzone od początku przez księży Chodyńskich. W tym samym czasie lub nieco później zostały do niego włączone także urny oraz inne wykopaliska znajdujące w ziemi kaliskiej i kujawskiej.

⁴ Tamże.

⁵ M. TRETER, *Muzea współczesne. Studium muzeologiczne. Początki, rodzaje, istota, organizacja muzeów. Publiczne zbiory muzealne w Polsce i przyszły ich rozwój*, Kijów 1917, s. 94.

⁶ S. CHODYŃSKI, *Seminarium Włocławskie. Szkic historyczny*, Włocławek 1904, s. 290–291.

Zbiory księży założycieli pomnożył, rozwinął, uporządkował i spisał ks. Władysław Kubicki, profesor seminarium włocławskiego w latach 1899–1907, znawca i miłośnik starożytnych pamiątek. Wynajdywał on i zwoził z całej diecezji zaniebane czy zapomniane zabytki, rozbudowując dotychczasowy zbiór seminaryjny do kolekcji, która przyciągała uwagę znawców przedmiotu.

Przed wojną najcenniejszymi zabytkami Muzeum Diecezjalnego były obrazy cechowe, którymi interesował się Michał Walicki. Pięć z nich opisał w miarę dokładnie. Przedstawiony niżej ich krótki opis jest uzasadniony, ponieważ niektóre z nich znajdują się w Miejskim Muzeum w Toruniu.

- 1) tryptyk *Koronacji Najświętszej Maryi Panny* z około 1450 r. — pochodzący z kościoła kolegiackiego w Wieluniu, następnie przekazany do klasztoru paulińskiego w Wielgomłynach, a po ich kasacie umieszczony w klasztorze jasnogórskim, ostatecznie przekazany do Muzeum Diecezjalnego w 1918 r. przez bpa Władysława Krynickiego, sufragana włocławskiego;
- 2) dwa skrzydła poliptyku przedstawiające z jednej strony św. Barbarę i św. Helenę, a z drugiej św. Katarzynę Aleksandryjską i św. Katarzynę Sieneńską (z początku II poł. XV w.);
- 3) obraz na desce przedstawiający spotkanie św. Joachima i św. Anny przed Złotą Bramą (z II poł. XV w.);
- 4) obraz *Zaśnięcie Maryi Panny* (ze schyłku XV w.);
- 5) obraz św. Anny Samotrzeciej (z początku XVI w.)⁷

Wszystkie te obrazy były bardzo zniszczone i wymagały gruntownej konserwacji. Jeden z nich, tryptyk przedstawiający koronację Najświętszej Maryi Panny, po przeprowadzeniu konserwacji, w 1933 r. został umieszczony w kościółku seminaryjnym pw. św. Witalisa i znajduje się tu do dnia dzisiejszego. Ponownej konserwacji został poddany w 1994 r., którą przeprowadził zespół konserwatorów malarstwa pod kierownictwem prof. dra hab. Józefa Flika⁸. W okresie II Rzeczypospolitej kolekcje z włocławskiego muzeum były już opracowywane, użyczane na wystawy ogólnopolskie i w pewnym zakresie udostępniane, np. w 1939 r. można je było zwiedzać „za porozumieniem z kustoszem”, ks. prof. Brzuskim⁹.

1.2. Dary dla muzeum

Specyfika muzeów diecezjalnych polega na gromadzeniu zbiorów pochodzących z darów i przede wszystkim na tym, że w większości zabytki te mają znaczenie w po-

⁷ M. WALICKI, *Obrazy cechowe we Włocławskim Muzeum Diecezjalnym*, „Wiadomości Konserwatorskie”, dod. do „Ziemi” (1929), nr 14, 15, 16, s. 53–64.

⁸ Zob. J. FLIK, *Tryptyk koronacji Najświętszej Maryi Panny z 1450 roku z kościoła seminaryjnego we Włocławku (historia, technika, konserwacja)*, Toruń 1995.

⁹ P. CZARNECKI, *Włocławek nad brzegami Wisły*, Włocławek 1939, s. 30.

dwójnym wymiarze: przedmiotów pełniących rolę użytkową w liturgii, przedmiotów kultu i jednocześnie dzieł sztuki.

Wiele darów dla muzeum zaczęło napływać od kapłanów diecezji wrocławskiej po utworzeniu dla tych eksponatów specjalnego pomieszczenia w 1908 r. Bp Stanisław Zdzitowiecki dziękując inicjatorom utworzenia muzeum diecezjalnego, prosił zarazem, szczególnie kapłanów, o przekazywanie swoich prywatnych zbiorów do muzeum¹⁰. Z podobnymi inicjatywami występowali także kapłani wobec swoich parafian.

Apele te spotkały się z dużym odzewem. Wszelkie eksponaty przyjmowano z wielką wdzięcznością i odnotowywano je na łamach „Kroniki Diecezji Wrocławskiej” i „Ateneum Kapłańskiego”

W omawianym okresie rozwoju muzeum zwraca się uwagę na gromadzenie obiektów związanych ściśle z kulturą religijną, a zwłaszcza tych, które zostały wyłączone z kultu. Owo ożywienie działalności w tym zakresie było z pewnością spowodowane wydaniem za pontyfikatu Piusa XI *Rozporządzenia o sztuce świętej. Prawidła i wskazówki praktyczne dla Komisji Diecezjalnych lub Krajowych Sztuki Kościelnej*¹¹. Rozporządzenie to miało formę instruktażową, uczącą, jak obchodzić się z zabytkami muzealnymi, jak powinny wyglądać muzea kościelne i jaki zakres obowiązków spoczywa na komisjach diecezjalnych ds. sztuki sakralnej. Dokument ten został uznany za cenne źródło informacji w zakresie ochrony dziedzictwa Kościoła.

2. W czasie wojny i po wojnie

Ekspozycje Muzeum Diecezjalnego tuż po 7 XI 1939 r. (data aresztowania profesorów i kleryków) stały się łupem wojennym okupanta, ulegając rozgrabieniu i rozproszeniu; los ten spotkał przede wszystkim rzeczy cenniejsze, w tym argumentaria.

Część drobniejszych, a cennych eksponatów z zasobów muzealnych została przez siostry służki, od lat opiekujące się seminarium, zamurowana w piwnicach gmachu pod refektarzem. W ten sposób część zbiorów przetrwało wojnę¹². Poza tym ocalały tylko nieliczne obiekty, reszta uległa zniszczeniu, rozproszeniu i „wypożyczeniu” lub też przywłaszczeniu na „wieczną rzecz pamiątkę”

Przez wiele lat powojennych szczątki przedwojennej kolekcji muzealnej przeleżały w dwóch salach na strychu seminaryjnym. Ostatecznie decyzję o reerekcji Muzeum Diecezjalnego podjęto dekretem ówczesnego biskupa ordynariusza z dnia

¹⁰ Podziękowanie inicjatorom Muzeum diecezjalnego, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 3 (1909), s. 92.

¹¹ *Rozporządzenie Ojca Świętego Piusa XI w sprawie sztuki świętej*, Watykan 1925.

¹² Por. F. KORSZYŃSKI, *Jasne promienie w Dachau*, Poznań 1957, s. 288.

23 kwietnia 1995 r.¹³ W tym samym dniu jako dyrektor Muzeum został powołany autor niniejszym słów, historyk sztuki¹⁴. Na pomieszczenie reaktywowanej placówki przeznaczono część parteru budynku przy pl. Kopernika 2 (pierwotnie rezydencja bpa Stanisława Szembeka z II poł. XVIII w., później tzw. kolegium dla księży). Jednak chroniczny brak odpowiednich funduszy na remont pomieszczeń muzealnych spowodował odwleczenie się sprawy o kolejne kilka lat. Ostatecznie Muzeum zostało otwarte w 10 lat po wydaniu dekretu powołującego do istnienia tę placówkę. Wielką zasługę należy tu przypisać staraniom i trosce ks. bpa ordynariusza Wiesława Alojzego Meringa o to, by jedna z najstarszych diecezji w Polsce miała swoje muzeum, w którym prezentowana będzie jej historia.

W tym też czasie przystąpiono do gruntownego remontu poszczególnych pomieszczeń. Zostały zatwierdzone projekty aranżacji poszczególnych wnętrz zarówno pod względem kolorystycznym ścian i podłóg (mozaika kamienna), jak i ich przydatności do zaaranżowania stałej ekspozycji.

Ekspozyty — zdeponowane przez Pałac Biskupi, seminarium duchowne, parafie — zostały rozmieszczone w ośmiu salach i na korytarzu. Koncepcja wystroju i aranżacji wnętrz miała za zadanie utworzenie w salach takiej ekspozycji, by ilustrowała poszczególne epoki, np. w sali barokowej znalazło się wspaniałe malarstwo europejskie, m.in. płótno caravaggionisty z pocz. XVII w. pt. *Chrystus z niewiernym Tomaszem* i wyjątkowy komplet kameryzowanych naczyń liturgicznych z pracowni augsburskiej z XVII w., pochodzący z kościoła parafialnego w Lubrańcu. Zwiedzający mają możliwość zapoznania się z opisem kolejnego okresu historycznego w dziejach diecezji, począwszy od sztuki romańskiej, a skończywszy na współczesności.

Dzięki pracy i zaangażowaniu wielu osób i firm udało się zrealizować wyznaczony cel, jakim było otwarcie Muzeum Diecezjalnego. Dokonał tego w dniu 5 grudnia 2005 r. bp Wiesław Alojzy Mering, który w czasie homilii wygłoszonej podczas uroczystej Mszy św. w katedrze zaznaczył, iż księża nie są właścicielami, lecz tylko stróżami i opiekunami dzieł sztuki sakralnej znajdujących się w obiektach powierzonych ich pieczy, a jeśli ich stan nie pozwala na ekspozycję w kościele, trzeba przechowywać je w odpowiednim pomieszczeniu lub też przekazać Muzeum Diecezjalnemu.

Na tym miejscu należy podkreślić fakt, iż sam biskup ordynariusz jako pierwszy przekazał do nowo powstałego muzeum zabytki przechowywane i ekspozowane w kurii diecezjalnej oraz ekspozyty z prywatnych apartamentów. Pozostałe dzieła sztuki, które w momencie organizowania muzeum nie służyły w diecezji celom liturgicznym czy kultowym, zostały przejęte w depozyt. Muzeum zgromadzonym obiektem, wbrew ówczesnym obawom niektórych księży, zapewniło i zapewnia odpo-

¹³ B. DEMBOWSKI, *Dekret reerygujący Muzeum Diecezjalne*, KDW 78 (1995), s. 133.

¹⁴ *Tamże*, s. 134.

wiednie warunki przechowywania i zabezpieczenia, których nie były w stanie dać im pomieszczenia parafialne. W ten sposób zostały uratowane obrazy, rzeźby, żyrandole, które przekazane jako destrukty, po pracach konserwatorskich (na koszt muzeum) odzyskały dawną świetność.

Po pięciu latach działalności Muzeum Diecezjalnego można stwierdzić, że sami proboszczowie dostarczają odnalezione na terenie swoich parafii zabytki, by uchronić je przed zniszczeniem i kradzieżą, a także, by służyły seminarzystom i zwiedzającym jako świadectwa historii.

Obecnie placówka posiada ok. 2000 eksponatów, a więc prawie dwukrotnie więcej niż w dniu jej otwarcia. Liczba ta bierze się z ciągłego pozyskiwania obiektów zabytkowych z parafii diecezji włocławskiej i od osób prywatnych.

W minionym roku zostały zaaranżowane i otwarte trzy sale poświęcone bł. ks. bpwi Michałowi Kozalowi — patronowi Włocławka. Godnym zauważenia jest fakt gromadzenia księgozbioru muzealnego o tematyce historycznej i z zakresu historii sztuki. Dużym wsparciem są książki i albumy ofiarowane przez księży biskupów, księdza dyrektora biblioteki seminaryjnej, jak i przez osoby świeckie.

Powiększanie się zbiorów wiąże się z brakiem powierzchni ekspozycyjnej, konieczne jest więc też jej powiększenie, a także wygospodarowanie przestrzeni magazynowej. Dla właściwego funkcjonowania muzeum potrzebne są pomieszczenia na pracownie konserwatorskie.

Muzeum to również wystawy czasowe, które obecnie odbywają się „kosztem” ekspozycji stałej. W ciągu pięciu lat działalności zostało zorganizowanych kilkanaście wystaw prezentujących osiągnięcia współczesnych twórców. Z racji obchodów Roku Chopinowskiego 2010 odbywają się koncerty muzyki poważnej, dla których tłem stają się zabytki malarstwa i sztuki złotniczej. Dzięki temu połączeniu powstaje niecodzienny klimat, którego nie ma w salach koncertowych. Wytwarzają się nowe, nieoczekiwane i zaskakujące zdarzenia artystyczne, nowe, żywe wartości.

Wystawy przyciągają do muzeum osoby z różnych środowisk, które mają możliwość kontaktu ze współczesną sztuką sakralną w kontekście stałych ekspozycji znajdujących się w gmachu muzealnym. To połączenie „starego” z „nowym” daje pełny obraz ewolucji sztuki i kultury chrześcijańskiej. Placówka ta stała się doskonałym miejscem do prowadzenia dydaktyki muzealnej, która informuje zwiedzających, w tym również młodzież szkolną i studentów, o randze kultury na przestrzeni wieków¹⁵

Każdy wernisaż, koncert, dzięki obecności ordynariusza diecezji, kapłanów, dziennikarzy, historyków i miłośników sztuki przyczynia się do tworzenia form tradycji łączącej Kościół i środowiska twórcze. Muzeum stało się rzeczywistym przy-

¹⁵ Por. M. LESZCZYŃSKI, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych*, ABMK 79 (2003), s. 147–150.

bytkiem muz. Analizując całokształt działalności Muzeum Diecezjalnego we Włocławku w jego ostatnich latach, nietrudno zauważyć, że jest tak organizowane i prowadzone, by przekazać to, co święte, co piękne, co antyczne i co nowe. Jest ono „częścią integralną przejawów kultury i działalności duszpasterskiej”¹⁶ Kościoła włocławskiego.

Na koniec warto przytoczyć wiadomość z ostatniej chwili, że Muzeum Diecezjalne otrzymało dotacje ze środków unijnych na budowę nowych pomieszczeń ekspozycyjnych.

Diocesan Museum in Włocławek — History and Present Time

Summary

Diocesan Museum is one of the oldest in Poland. The late nineteenth century founded the priests it Chodyńscy — Seminary Professors. With their private collections created collection, which comprised paintings, textiles, medals.

The next year — after independence — a time extension of the harvest, which were the gothic painting, numismatic collection, antique furniture. Time of the occupation has caused the destruction and dispersal of Valuable exhibits.

After World War II the surviving fragments of collections was unable to reproduce the Museum.

In year only 2005, in antique accommodation from end XVIII, it open and diocesan museum rendez accessible touring. A permanent exhibition on the basis of collection, has to show history of millennial diocese for task.

The Museum is a venue for exhibitions of contemporary artists, early music concerts, meetings with the creators of culture.

Presently, due to financial funds of European Union, we prepare for extension and increases of expositional surfaces and store house(magazine).

¹⁶ *List okólny o pastoralnej funkcji muzeów*, Rzym 2001.